

Dejan Sluga: Kako lepo je grdo?

Avtorski opus Gorana Bertoka razkriva izjemno doslednost v upodabljanju človeškega telesa v nekaterih mejnih vidikih bivanja, predvsem pa v njegovi minljivosti. Če se je v zgodnjem obdobju osredotočal na ustvarjanje režiranih prizorov z motivi nekonvencionalnih spolnih praks, zlasti s področja sadomazohizma (serije Omen, Stigmata ipd.), se je pozneje posvetil še radikalnejšemu raziskovanju telesnosti. To ga je kmalu pripeljalo do ultimativne teme – fizične smrti. Tej temi je namenil večji del svojega ustvarjanja, tako skozi neposredno vizualno soočenje z razpadajočimi telesi (Post Mortem, Obiskovalci) kot skozi portretiranje tistih, ki so doživeli neposredno bližino smrti (Preživeli). S projektom Lakota nekako logično nadaljuje v tej smeri, saj prezentira telo, ki »se giblje« v neposredni bližini smrti, ki je tako rekoč v »ljubezenskem odnosu« s smrtjo. Pri tem pa ne gre za klasični duel med erosom in tanatosom. Tukaj ni veliko prostora za eros, saj dominira tanatos, zato lahko kvečjemu govorimo o »ljubezni do smrti« kot končni esenci vsega materialnega.

Sodobna potrošniška družba skozi medijsko omniprezentnost postavlja imperativ zdravja, mladosti, moči in lepote, zato so starost, bolezen in smrt še bolj odrinjeni na obrobje. S pojavom socialnih omrežij smo postali obsedeni s samoupodabljanjem in samoprezentacijo, naša življenja pa zavestno spreminjamo v nek paralelni svet, oblikovan po naših predstavah in željah. Simptom prevladujočega kulturnega in mentalnega stanja je torej obsesivno (samo)predstavljanje mladosti, moči in lepote na družbenih omrežjih, za prezentacijo samih sebe pa nam sodobne tehnologije ponujajo možnosti neskončnega eksperimentiranja, preoblikovanja in manipuliranja z lastno podobo. Sodobna kultura tako reproducira narcistične, vase zagledane posameznice in posameznike, ki častijo kult zdravja in lepega telesa. Vendar se homo sapiens tukaj še ne ustavi; v prizadevanju za srečo, mladostnim videzom in zdravjem si sedaj želi prisvojiti še ultimativni sveti gral, to je nesmrtnost, večno življenje.

Kot posamezniki in kot družba si torej prizadevamo za ideale, ki zavračajo neizogibnost smrti. V relativno kratkem obdobju človeštva se je življenjska doba podvojila ali celo potrojila, praktično izkoreninili smo lakoto in »kugo« (zlasti nekdanje smrtonosne prenosljive bolezni), navzočnost smrti se odrija na margino našega predstavnega sveta in družbene realnosti. Mediji nas sicer, paradoksalno, preplavljajo s podobami bolezni in smrti, vendar so to predvsem spektakelske podobe trpljenja in smrti, ki pa se dogajajo drugim in ob katerih zgolj pozabimo na možno lastno trpljenje in neizogibni konec.

V nasprotju s tem nas Goran Bertok sooča s tistimi vidiki telesnosti, manifestacijami in prezentacijami bolezni, smrti, grdega ipd., ki jih povprečni sodobnik, uporabnik družbenih omrežij, zavrača. Obenem nas na osebni, intimni ravni sooča z minljivostjo lastnega telesa, ki po svoji fizični smrti ostane le na razpad obsojen mrtev kos mesa. To nas spomni na srednjeveške podobe »zmagoslavja smrti«, katerih funkcija je bila v tem, da so se ljudje lažje soočili z neizogibnim in da so pri tem občutili še nekakšno pomiritev ob spoznanju ultimativne enakosti pred obličjem Smrti. Ko smo danes soočeni z deli Gorana Bertoka, nas ta lahko navdajajo z gnusom in grozo, vendar nam prav tako govorijo: »memento mori« ...

Tako se Bertok tudi v najnovejši seriji ukvarja z minljivostjo človeškega telesa, vendar tokrat iz nekoliko drugačne perspektive. Predstavi nam (iz)mučeno, izčrpano telo kot posledico skrajnih fizičnih in psihičnih izkušenj odpovedovanja hrani. Bertok se tudi v tem primeru ne sprašuje o osebnih, psiholoških ali socialnih motivih in okoliščinah, ki so subjekt njegovega

upodabljanja pripeljali v takšno stanje. Avtor izkušnjo anoreksije vzporeja z ostalimi mejnimi izkušnjami, najsi gre za t. i. SM prakse ali za preživetje v skrajnih pogojih koncentracijskih taborišč, s katerimi se je ukvarjal v svojih preteklih projektih oz. fotografskih serijah. Namen projekta tako ni »fotodokumentiranje« fenomena neke motnje oz. bolezni, temveč spraševanje o sami naravi naše telesnosti, našega odnosa do shiranega telesa in do bolečine, ki jo predpostavljamo ali sami občutimo ob pogledu na bližino smrti.

V zadnjih desetletjih smo lahko spremljali trend naraščanja motenj hranjenja, sočasno pa tudi trend spreminjanja lepotnega ideala. V procesu družbene konstrukcije »lepega telesa« so začeli prevladovati imperativi vitkosti, »zdravega« prehranjevanja, »športnega« videza ipd. Povojne lepote ikone lascivnih oblin iz zabavne industrije so v kratkem času povojnih desetletij zamenjale zmeraj bolj shujšane manekenke, ki so nekaj časa celo prevladovali v modnem svetu. Vendar se zdi, da ta trend, ki je (bil) v večji meri fenomen zahodne kulture, dosegel neko simbolno »točko obrata« – in to prav s fotografijo. Leta 2007 je namreč razvpiti Benettonov fotograf Oliviero Toscani za reklamno kampanjo modne znamke Nolita fotografiral popolnoma shujšano manekenko Isabelle Caro, ki je leto pozneje umrla za posledicami izgube teže. Motnje hranjenja so ob tem primeru nenadoma postale pogosta tema javnih razprav, v katerih so se na primer dokazovale korelacije med medijskim forsiranjem lepotnih in zdravstvenih zapovedi ter epidemijo motenj hranjenja med mladimi. Anoreksija pa je postala na nek način metafora ambivalentnosti sodobnega sveta, kjer hkrati obstajata preobilje in pomanjkanje, pa tudi metafora sveta, v katerem lahko grdo nenadoma postane lepo in obratno.

V zgodovini umetnosti so znane mnoge upodobitve mučenih in trpečih teles, predvsem v krščanski ikonografiji upodabljanja Kristusa ter svetnic oz. svetnikov. Neoplatonsko pojmovanje sveta kot utelešenja prvobitne Lepote je v prvotnem krščanstvu sleherniku predstavljalo predvsem idealizirano podobo raja, dobrega pastirja in svetnikov. Vendar so s teološkim poudarjanjem odrešenikove človeške narave v ospredje začele stopati podobe pasijona, trpečega Jezusa in trpljenja svetnikov ob prav tako zmeraj večjem realizmu upodobitev. Protislovnost podob raja in zemeljskega trpljenja je verjetno dosegla vrhunec v severnjaškem naturalizmu, kjer je prikazovanje trpljenja in nasploh grdega namenoma stremelo k izpostavitvi čim večjega kontrasta s poudarkom na fizičnem in telesnem. Krščanska motivika na eni strani postane zgolj pretekst za prikazovanje mučenih in mrtvih teles, na drugi pa začne zahodnokrščanska umetnost tudi sicer v sakralnih motivih iskati izgovor za upodabljanje telesnosti, čedalje pogosteje pa tudi zelo erotičnih prizorov. Povezovanje trpljenja in erotike oziroma »erotičnosti bolečine in trpljenja« v manierizmu in baroku so opisovali mnogi avtorji, od klasikov ikonografije, kot je Erwin Panofsky, do radikalnih preučevalcev seksualnosti, kot je Georges Bataille. Kar nas na tem mestu bolj zanima, so motivi samotrpčenja na način odpovedovanja hrani oziroma v krščanstvu tako priljubljenega posta, zlasti med spokorniki in puščavniki. Zlasti ženski svetniški ideali so bili pogosto povezani s stradanjem in redukcijo vse hrane, z izjemo posvečene evharistije. Najbolj znan je primer svete Katarine Sienske, ki je večino svetniškega življenja uživala samo hostije (!), v zgodovini umetnosti pa jo poznamo predvsem po upodobitvah, v katerih je pogosto predstavljena v sočasni agoniji in ekstazi.

V opusu Gorana Bertoka lahko najdemo mnoge asociacije na krščansko ikonografijo. Nedvomno ga ta religija, predvsem njena bogata vizualna zgodovina, intrigira in inspirira. Vendar lahko navezave na krščanstvo iščemo povsod, kjer umetniki tematizirajo vprašanje usodne določenosti z lastnim telesom ali vprašanje telesnosti v smislu njegove končnosti. Tako se v njegovem novejšem projektu Lakota sodobne motnje hranjenja navezujejo na

krščanski fenomen t. i. sancta anorexia v širšem smislu, kot sta tudi sicer motiva posta ali zavestnega stradanja pogosto povezana z mešanico duhovnih (religija, ezoterika ...) in materialističnih (zdravje, šport ...) prepričanj. Krščanstvo vstopa v svet Bertokovih podob skozi metaforo – lahko bi rekli, da je podoba shiranega telesa podoba pasijona v družbi samozadovoljnih narcisov, ki naše ambivalentne občutke in misli ustavi pred ultimativnim spoznanjem. Lakota je tako še en Bertokov »memento«. Katerikoli smisel iščemo zase, najsi bo še tako »svet« (v smislu religioznosti) ali vzvišen v našem subjektivnem univerzumu (recimo vzdrževanje telesnega ideala), je končno bistvo vse materije smrt.